

Tolerancia a pravda

Ján Letz

Vo svojej úvahe sa pokúsím načrtnúť hlavné zásady opravdivej tolerancie vo vzťahu k porozumeniu pravdy. Pri tom poukažem aj na extrémne pozície neopravdivej tolerancie, ktoré sú často prítomné v súčasnosti.

Predpokladom pre dosiahnutie pravdy, či účasti na pravde je opravdivý dialóg. A predpokladom pre opravdivý dialóg je správny postoj ku tolerancii. Z centrálného filosofického hľadiska hľadania pravdy vystupuje do popredia otázka zásadnej povahy, čo máme rozumieť pod ozajstnou toleranciou. Takáto tolerancia síce zahŕňa úctu ku každému človeku, ako aj k jeho postoju, presvedčeniu a názoru, to však neznamená, že by sme sa mali v rámci nej zmieriť aj s takými postojmi, presvedčeniami a názormi druhého človeka, o ktorých sme presvedčení, že su nesprávne, chybné či nepravdivé. Je síce potrebné zdôrazňovať úctu k presvedčeniu druhého, ba za určitých okolností aj zasadzovať sa za to, aby tento druhý mohol svoje presvedčenie aj vyznávať a podľa neho žiť (1, s. 13), z toho však vonkoncom nevyplýva, aby sme sa mali vzdať svojho presvedčenia, ako aj práva zaujať verejný kritický postoj k presvedčeniu či názoru toho druhého. Značí to teda, že z ozajstnej tolerancie nijako nevyplýva rezignácia na pravdu. A samotné myslenie vo svojej podstate nemôže byť tolerantné, ale musí sa vždy usilovať o správnosť a v konečnom dôsledku o pravdivosť.

Ozajstnú toleranciu môžeme teda bližšie charakterizovať ako základný životný a etický postoj človeka, v ktorom sa na prvé miesto (v profánnych vzťahoch) kladie človek, porozumený aj ako "ten druhý, iný", a to osobitne jeho hodnota a dôstojnosť, ktorá vzhľadom na transcendentné určenie človeka vysoko prevyšuje každú hodnotu tohto sveta. V tomto základnom postoji je obsiahnuté dodržiavanie a aktívne uplatňovanie ľudských práv, ako aj právo na dôsledné odmietanie násilia a všetkých foriem zastrasovania tých, ktorí inak zmýšľajú ako my.

Dnes, najmä vplyvom rozličných liberalistických, pragmatických a utilitaristických etík a gnozeologických konceptov, sa tolerancia vo všeobecnosti chápe inak a spája sa s relativizmom v zmysle zásady "Každý človek má svoju pravdu". Dôvodí sa tým spôsobom, že každý človek je úplne autonómny a nijaké všeobecne platné zákony a mravné normy nesmú obmedzovať túto jeho autonómiu. Preto absolútny nárok na pravdu, uplatňovaný implicitne v každej partikulárnej pravde, ako aj absolútny nárok na všeobecne záväznú mravnú normu, sa nesprávne považujú za opak tolerancie - za netoleranciu. Oproti kráľovstvu všeobecne platných právd a hodnôt, ako aj všeobecne záväzných mravných noriem sa stavia nepravé kráľovstvo univerzálnej tolerancie, podkopávajúcej každé životne dôležité poznanie i každú autoritu (2, s. 32).

Veď ak neexistuje jedna univerzálna pravda pre všetkých, ak neexistujú rozličné partikulárne pravdy, ktoré svojimi pólom absolútneho nároku na pravdu sú rovnako pre všetkých, potom ani názor o univerzálnej tolerancii neplatí pre všetkých. Potom však aj pojem tolerancie a akejkolvek dohody stráca význam. Teda aj tí, ktorí pres-

dzujú takúto falošnú toleranciu, uplatňujú absolútny nárok na pravdu, ktorý však vo svojom nároku na takúto pseudotoleranciu popierajú. Dostávajú sa takto do vnútorného protirečenia.

Ďalej si treba uvedomiť, že každý názor nie je len názorom určitého človeka, ale do istej miery a istým spôsobom aj vypovedá o skutočnosti, ktorá je už mimo tohto názoru. Pritom človek napokon žije podľa tejto skutočnosti, a nie podľa názoru. Keď človek vypovedá o nejakej skutočnosti, naozaj o nej vypovedá, a hoci nevypovedá o nej úplne a vyčerpávajúco, vždy určitým spôsobom o nej vypovedá. Keď v nejakom názore sa kladie subjektívny spôsob vyjadrovania tohto názoru ako skutočnosť samu, taký názor je rozhodne falošný. Keby existovali len osobné názory a ich vzájomná tolerancia, človek by žil len na povrchu a zbavoval by sa tým vlastne svojej podstaty. Oberal by sa o svoju dimenziu hĺbky (Paul Tillich), čo tak výrazne ohrozuje našu civilizáciu.

Takouto nesprávnou toleranciou je celá pluralistická (nie pluralitná !) línia postmodernej či lepšie postmodernistickej tolerancie. Predkladá sa štrukturalisticko-deterministicky ako nevyhnutnosť doby, prichádzajúca odkiaľsi zvonku, ktorú každý človek musí prijať. Takýto postoj môžeme principiálne považovať za novú, mysliteľsky subtilnú podobu marxizmu. Co je pre ňu charakteristické?

a/ Hlása síce pluralitu názorov, ale ich hodnotovú uniformitu. V zmysle toho každý človek má právo na svoj názor, a to bez ohľadu na to, aký má tento názor vzťah k dobru a pravde, ba bez ohľadu na to, či dobro a pravdu vôbec uznáva. Týmto postojom sa ale rúcajú všetky tradované hodnoty našej civilizácie, živenej najmä náboženstvom a filosofickou tradíciou. Namiesto toho sa hlásajú nové cnosti ako otvorenosť, autenticnosť, sebavyjadrenie a pod., a tieto nepochybne významné postoje sa vytrhávajú z kontextu pravdy a dobra a absolutizujú sa. Tento relativizmus názorov sa však presadzuje v mene akéhosi názoru záväzného pre všetkých, čím vlastne popiera sám seba. Na jednej strane tvrdí, že neexistujú pevné pravdy presahujúce jednotlivé názory, ale na druhej strane sa so suverénou istotou presadzuje ako všeobecne platný názor, že všetky názory sú si hodnotovo rovné. Vyčíta noeticky dogmatizmus iným, no pritom sám je neobmedzene a nelegitímne dogmatickým.

b/ z neprehľadného kultúrneho pozadia vystúpili akísi "vodcovia" postmodernistickej tolerancie, ktorí si uzurpovali právo určovať, ktoré názory a postoje sú vhodné a primerané a ktoré nie. Tým de facto popierajú svoju zásadu rovnakohodnotovosti názorov a so samozrejmosťou im vlastnou predkladajú ako najhodnotnejšie ich názory a postoje, vrátane názoru o univerzálnej tolerancii. Je veľmi potrebné sociologicky i politologicky preskúmať, ako sa presadili do povedomia verejnosti (a to aj veľkej časti intelektuálov) títo "vodcovia" tolerancie. Určite sa tak nestalo váhou, pravdivosťou a užitočnosťou svojich myšlienok pre blaho celého ľudstva, ale váhou rôznych záujmových skupín disponujúcich kapitálom, ktorý dopomohol k "vyrobeniu" týchto "vodcov" mienky. Treba si uvedomiť, že tento proces "privatizácií médií" sa nezastavuje ani pre odbornými a vedeckými časopismi, ani pred bránami vydavateľstiev so serióznou vedeckou povestou. A tak sa verejnosti často nepredkladajú nestranné

a pravdivé informácie, ale informácie vyzvihujúce tieto záujmové skupiny a ich koryfejev.

c/ Vytvára sa pritom zdanie, že tieto názory sú demokratické a súčasne vedecky podložené, čím sa im dáva pečať nespochybniteľnosti. Sú demokratické vraj preto, lebo sú to názory väčšiny, pričom samotná táto väčšina sa neraz tiež vyprodukovala prostredníctvom týchto médií. Vytvára sa falošná mienka, že názor väčšiny má pravdu, alebo aspoň má bližšie k pravde ako názor menšiny. Týmto spôsobom sa zneužíva majoritný princíp demokracie, vytrháva sa z kontextu a nenáležite sa prenáša aj do tých oblastí, kde sa má poctivo hľadať pravda a rozhodovať o nej. Rovnako sa vyžaduje podriadenosť súčasnému či modernému názoru jednoducho preto, že tento názor je súčasný či moderný. Akosi automaticky sa pritom verí v pokrok (nové osvietenstvo?). Masmediálnou kampaňou sa vytvára diktát vrerejnej mienky, ktorá ani zďaleka nie je tak rozšírená, ako sama o sebe tvrdí. A tak sa v takejto dekadentnej spoločenskej atmosfére nestáva určujúcou pravdivosť a správnosť názorov, ich mobilizujúca mravná sila, ale ich politicko-strannícka a komerčná priebojnosť.

Tým, že sme poukázali na neprijateľnosť, na vnútornú logickú a sociálnu rozpornosť takéhoto postmodernistického chápania tolerance a tým aj pravdy, vôbec nevyučujeme skutočné postmoderné prístupy, ktorými sa hlboko odôvodňuje zmysel pozitívnej tolerance.

Lyotardova kritika metapríbehov, osobitne tzv. metafyzických príbehov, chce predovšetkým ukázať, že v súčasnosti nemôžu si nárokovať na absolútnu platnosť na pravdu a zmysel, také názory, ba i celé filosofické koncepcie, ktoré vyplývajú z metafyzických príbehov o podstate reality a bytia (3, s. 94). Nijaké pravdy totiž nemožno považovať za nadčasové v plnom zmysle slova, nesúce v sebe večnú platnosť, ktoré by už nemuseli vstúpiť do dialógu v konkrétnych kultúrno-dejinných podmienkach. Takéto chápanie by nás priviedlo nevyhnutne k tomu, že poznanie by sme pochopili ako moc, ktorou disponujú suverénni vlastníci pravdy. Prijatie takéhoto postoja by nás zákonite priviedli k radikálnej intolerancii. A toto sa neraz stalo a žiaľ i stáva v dejinách. I moderna sa stala obeťou takýchto dvoch metafyzických metapríbehov, a to, že poznanie má hodnotu samo v sebe a že slúži človeku na to, aby ho učinilo slobodnejším. Tým sa absolutizoval jeho význam. Moderna ďalej pôsobí s hroznou zotrvačnosťou a ďalej deštruuje našu civilizáciu.

V skutočnosti však pravdu nemôžeme formulovať len ako pravdu osebe, ale vždy ako pravdu vyjadrenú z perspektívy určitej society, ktorá je kultúrno-dejinne podmienená. Tým sa však nepopiera absolútny nárok implicitne prítomný v každej pravde, teda v konečnom dôsledku pravda osebe a univerzálna či absolútna pravda (Boh), ale sa len zdôrazňuje druhý pól pravdy prejavujúcej sa vždy v médiu jazyka, a to pól jej kultúrno-dejinnej až subjektovo-osobnostnej zakorenenosti. Skutočná pravda pôsobiaca účinne v živote sa nám vyjavuje len v bipolárnom napätí pravdy nadčasovej a pravdy dejinnej, pravdy univerzálnej a parikulárnej, pravdy platnej osebe a pravdy uskutočňujúcej sa v určitých kultúrno-dejinných podmienkach.

Z postmodernej kritiky takýchto a mnohých iných metafyzických príbehov vyplýva, že s obsahovou otázkou pravdy, ktorá je plne legítimná, úzko súvisí otázka, ako sa

pravda sociálne prezentuje a žije. A tu sa práve ukazuje legitímnosť plurality takýchto prezentácií a spôsobov prežívania partikulárnych právd i pravdy osebe. Zdôrazňujem ešte raz, tento koncept chápania pravdy nie je relativistický, lebo nezavrhne pravdu osebe ani pluralitu partikulárnych právd, ale len náležite zdôrazňuje, že tieto pravdy nadobúdajú zmysel a naplnenie len v pluralite takýchto možných prezentácií. A ak by sme sa pod vplyvom negatívnych postmoderných tendencií predsa len priklonili k noetickému relativizmu, tak nesmieme zabúdať na to, že z postmoderného hľadiska by sa takýto postoj klasifikoval opäť len ako jeden z metapříbehov, ktorý treba dekonštruovať. Z uvedeného vyplýva, že otázky pravdy, zmyslu, bytia a pod. načím klásť zvnútra každého spoločenstva, pričom tieto otázky nemáme už chápať v zmysle nároku na konfrontáciu, v ktorej sa aposteriórne len potvrdí už nejaká univerzálna platná pravda a priori prijatá už predtým.

Záverom môžeme teda povedať, že k chápaniu ozajstnej tolerancie sa dopracujeme len cez také chápanie pravdy, v zmysle ktorého pravda jedným svojím pólom je naddejiná, no druhým pólom je prítomná v dejinách, a to rozmanitým spôsobom podľa povahy kultúr a ľudských subjektov. Opravdivá tolerancia je možná len v horizonte takéhoto porozumenia pravdy. V opačnom prípade prv alebo neskôr skĺzne do jedného z dvoch extrémov: buď do intolerancie klasických dogmatikov pravdy, alebo do intolerancie moderných dogmatikov, či postmodernistických relativistov a agnostikov pravdy. Intolerancia druhá je o to nebezpečnejšia, že sa uplatňuje pod zástierkou univerzálnej tolerancie.

CITOVANÁ LITERATÚRA:

1. F. KÖNIG, *Muž dialógu* (súbor statí). Brestovany 1997.
2. „Pravá a falošná tolerancia“. in: *Serafínsky svet*, roč. 7, 1996, č. 9.
3. I. DOLEJŠOVÁ, „Postmoderná kritika kresťanství“ in: *Getsemany*, 1999, č. 4